

Սույն գիրքը թվայնացվել է Գրքասեր ՀԿ-ում հայերենով գրականության պահպանման, հանրայնացման և ժամանակակից թվային միջավայրում հասանելի դարձնելու նպատակով:

Կազմակերպության նախաձեռնությունը միտված է հայերեն գրքերի և տեքստերի տարածմանը, ընթերցանության խթանմանը և մշակութային ոչ նյութական ժառանգության պահպանությանը՝ ապահովելով դրանց հասանելիությունը հնարավորինս լայն շրջանակների համար:

Մենք հավատում ենք, որ թվայնացումը ոչ միայն պահպանման միջոց է, այլև գիտելիքի, գրականության և մշակույթի շարունակական փոխանցման կարևոր ուղի:

Գրքասեր ՀԿ-ն գրքերը ծայնագրում և թվայնացնում է բացառապես Ձեր նվիրատվությունների շնորհիվ: Կազմակերպությանը կարող եք օժանդակել հետևյալ հղումով՝

<https://grqaser.org/hy/donate>

Ստուգված

Հայ գրականություն, Արձակ, Պատմվածք
13+

Ղազարոս Աղայան Սերը արտաքսված

1

Խրամ գետի մի լայնացած հովտում մի փոքրիկ գյուղ կար Շինակ անունով: Այս գյուղն այժմ այլևս չկա. մի թունդ երկրաշարժի ժամանակ Խրամից մի ահագին քերծ փլվելով՝ ամբողջ գյուղն իր տակովն արավ, և հիմա նրա տեղը մի ահագին քարաբլուր է կանգնած:

Այս անցքը հայտնի չէ նույն տեղի մոտակայքում այժմյան կենողներին, որովհետև նրանք ամենքն էլ նորեկ գաղթականներ են և չգիտեն մինչև անգամ, թե ովքեր են եղել կենալիս այժմ իրանց մոտերքում եղած բազմաթիվ ավերակ գյուղատեղերում:

Այժմյան բնակիչներից ճարպիկ քարագնացները, մեղու որսալու նպատակով, մտնում են այս ու այն անմատչելի քարայրը, և փոխանակ մեղվի, գտնում են արծաթի և ոսկու հին դրամներ, պղնձի ամաններ, և նույնիսկ մեռած մարդկանց կմախք՝ երբեմն բոլորովին անվնաս և անփուտ մնացած: Միևնույն քարայրում, որոնք պատուհանի պես շարված են Խրամի անմատչելի ժայռերում, գտնում են ուրիշ ոչինչ, բայց միայն մի դիակ, դեպի արևելք պառկած, ձեռքերը կրծքին խաչած: Այս

ձևով մեռածների համար ասում են, որ ճգնվելիս են եղել նույն քարայրի մեջ, ուր և ավանդել են իրենց արդար հոգիքը:

Այս տեսակ խրամների բնակիչների մեջ ճգնության մի առանձին հակումն է երևում, և այդ հակումը, որ հիմա շատ նվազել է և համարյա կտրվել է բոլորովին, առաջ սաստիկ է եղել:

Մեր հիշած Շինակ գյուղում, նրա շեն ժամանակ, կենում էր մի միջահասակ տղամարդ՝ Մակար անունով: Մակարը շատ հոգեսեր և արդար մարդ էր և ճգնության երթալու սաստիկ տրամադիր: Արդեն քսան տարուց ավելի էր, որ ամուսնացած էր, կինը ողջ էր, և մի որդի էլ ուներ Մարկոս անունով, բնավորությամբ բոլորովին հոր նման: Մակարն ուզում էր կնոջից ջոկ ապրել և ապաշխարել իր քսան տարվա ամուսնության հանցանքը: Քանի անգամ փորձեց բարձրանալ անմատչելի քարայրից մեկը, բայց չկարողացավ, վերջը վճռեց ջաղացպան դառնալ, գիշեր ցերեկ այնտեղ մնալ և տան երես չտեսնել:

Կնոջ համար մարդու այս արարմունքը շատ հաճելի էր— նա էլ իր տան մեջ առանձնացավ, փաթաթեց երեսը հաստ քողով և ուխտ դրավ, որ էլ մարդու երես չտեսնի: Բայց սրա ապաշխարությունը երկար չտևեց: Հինգ տարի չանցած՝ վախճանվեց, թողնելով քսան տարեկան Մարկոսին մեն-մենակ: Շատ չքաշեց մեռավ և Մակար ջաղացպանը:

Ջաղացպանը, որ ամենքին ինքն էր հաց տալիս, համարյա սովամահ եղավ: Սովամահ այնպես, որ օրերով և շաբաթներով ծոմ էր պահում միշտ, ուտիսեղեն ամենևին չէր ուտում և ոչ ուրիշ այնպիսի կերակուր, որից սնունդի հոտ էր գալիս և կարող էր իրան փոքր-ինչ զվարթություն տալ: Այսպես ինքն իրան այնքան մաշեց, որ դառավ մի կենդանի կմախք: Նրա հոգին այնպես փախավ, որ մարմինը չիմացավ, այլ մնաց փայտի պես ջաղացի մի քնջումը կռթնած...

Խեղճ Մարկոսը մնաց մեն-մենակ: Մոր տեղը բռնեց իր մորաքույրը, որ մեկ կողմից կառավարում էր Մարկոսի տունը, մյուս կողմից՝ հորդորում նրան որ ամուսնանա, ասելով.

— Ես խոմ չեմ կարող ամեն օր քեզ համար մշակություն անել, քեզ համար ջուր կրել, կովերդ կթել, հացդ թխել, շորերդ գործել, կարել, կարկատել, լվանալ, տունդ սրբել, վեր քաղել, կերակուրդ եփել: Չէ՛, որդի՛, կամ ինչ ունես չունես, պետք է ծախես, ծախծխես, գնաս մեկի մոտ ծառա մտնես, կամ թե չէ, պետք է կնիկ բերես տունդ, տանուտեղիդ տիրություն անես:

— Շատ լավ ես ասում, մոքիր,— պատասխանում էր Մարկոսը,— ես էլ եմ տեսնում, որ տուն պահողը կնիկն է, անկնիկ տուն չի պահվիլ, բայց ի՞նչ անեմ, որ սիրոս չի քաշում, համ էլ ամաչում եմ: Գնամ ո՞ւմ ասեմ՝ արի իմ կնիկս դառ:

— Այդ ի՞նչպես կարելի է. իհարկե, դու չես գնալ մեկին ասիլ՝ ա՛րի իմ կնի՛կս դառ: Դու միայն կա՛մք տուր ինձ, ես ինքս շատ լավ կնիկ կճարեմ — մի սիրուն շարմաղ աղջիկ, նամուսով, դայրաթով, տնարար, մի խոսքով՝ մի ժրաջան տանտիկին, որ քեզ էլ պահի, իրան էլ:

— Շատ լավ ես ասում, մո՛քիր, հենց այդպես էլ պետք է անել: Բայց դե՛ հիմա դեռ ամառն է. աշունքը գա՛նք քեզ կասեմ, կերթաս մեկին կուգես:

Եվ միշտ այսպես էր ասում Մարկոսը: Ամառն ասում էր՝ աշունքը գա, աշունքն ասում էր՝ ձմեռը գա, իսկ ձմեռն էլ ասում էր,— արդեն ձմեռն անցավ, գարունը գա, կհոգանք այդ մասին: Գալիս էր գարունը, բան ու գործի թունդ ժամանակը, ասում էր՝ սպասի՛ր դեռ գործից պրծնենք: Եվ այսպես ամեն անգամ մի առիթ էր գտնում և իր ամուսնությունն ուշացնում, որովհետև չունեի ներքին մղումն, ձգտումն, չունեի ամուսնանալու փափագ ու ցանկություն:

2

Մարկոսի մորաքույրը՝ Գյուլնազ աքիրը, համ Մարկոսին ստիպում էր, որ աղջիկ ուզի, համ ինքը մորից պակաս սրտացավ չէր դեպի նրա ունեցած չունեցածը: Այնպես էր պահում, պահպանում տունը, որ Մարկոսը այս կողմանե ոչ մի պակասություն, ոչ մի նեղություն չէր զգում: Ուղիղն ասած՝ Գյուլնազ աքոր նպատակն էլ այն չէր, որ Մարկոսի համար կին ուզի, որ ինքը թեթևանա գործից, ո՛չ, նա մի շատ ժրաջան և աշխատասեր կին էր, նա յոթ տուն էլ ուրիշ կպահեր, և հենց պահում էլ էր: Մարկոսի տունն ու իրանցը կառավարելուց հետո նա ուրիշներին էլ էր օգնության հասնում: Մեկը նոր ծննդկան էր լինում, հասած աղջիկ, տագրակին կամ սկեսուր չէր ունենում, որ տան հոգսը քաշեն, և ուրիշ այս տեսակ դեպքերում Գյուլնազ աքիրն իսկույն հասնում էր օգնության: Նրա նպատակն ուրեմն բուն իսկ Մարկոսի ամուսնանալն էր, որ նա կնոջ ու զավակի տեր դառնա, հորական, պապական օջախը վառ պահե, չհանգցնե:

Բայց տեսավ որ Մարկոսը ցանկություն չունի ամուսնանալու, ուզեց մի հնարքով ջերմացնել նրա պաղ սիրտը: Իր այս նպատակին հասնելու համար ուզեց մեկ միջի սարքել, այսինքն գյուղի բոլոր աղջկերանքը հավաքել Մարկոսենց տանը բուրդ գգելու համար:

Ի՞նչպես կարելի է,— ասաց ինքն իրան,— որ Մարկոսը այնքան աղջիկներից մեկնումեկին չհավանի, չսիրի: Սրա համար մեկ օր ասաց Մարկոսին.

— Քեզ համար շալ ու շալվար պետք է գործել տամ. հարսնություն էլ գետնագործ չուխացու: Վաղն ուզում եմ միջի սարքեմ. աղջկերք հավաքեմ, որ գան բուրդը գգեն:

— Այդ քո բանն է,— ասաց Մարկոսը,— դու ես իմանում, ինչպես գիտես այնպես արա:

— Մենակ իմ բանը չէ, քո բանն էլ է: Դու պետք է տանը կենաս, բուրդ կրել է, դես է, դեն է, պետք է մի քանի հավ մորթես, փայտ կտրտես, կրակ անես, ես ինչ գիտեմ, հիմա միտս չի գալիս, որ մեկ-մեկ ասեմ, թե ի՞նչ պետք է անես:

— Շատ լավ, ինչ որ կասես, ես էլ այն կանեմ:

Մյուս առավոտյան վաղ-վաղ եկան հավաքվեցին մինչև տասը քսան նորահաս աղջկերք, մի-մի սանդերք ձեռներին, մինը քան զմյուսը թարմ, առողջ, գեղեցիկ և առույգ: Նրանք ամենքն էլ սրահումը կարգով նստոտեցին ծալապատիկ, և սանդերքներն առաջներին դրած՝ սկսեցին իրանց գործը՝ բուրդ գգելը: Հետը գգում, հետն էլ ասում, խոսում, խնդում, ծիծաղում էին, զանազան սրախոսություններ անելով: Մեջները գլուխ կապած՝ երեսները ծածկած նորահարսներ էլ կային: Նրանց վրա ավելի էին ծիծաղում դեռ ամուրի և համարձակ ազատ աղջկերքը, որոնք դեռ բերանաբաց և գլխաբաց էին, և միայն մի-մի չթի աղլուխ ունեին գցած գլխներին: Սրանց ասել խոսելն ընդհատվում էր իսկույն, երբ մոտներովն անց էր կենում Մարկոսը. այդ ժամանակ սկսում էին միայն քթերի տակին, գլխները քաշ գցած՝ շնչալ, փսփսալ, քչփչալ: Մարկոսը նրանցից ավելի էր ամաչում, և ոչ ոքի երեսին չէր մտիկ տալիս: Գյուլնազ աքիրը նկատում էր այս և իր մեջումը շատ բարկանում Մարկոսի վրա: Նա տեսնում էր, որ իր բոլոր ջանքերը զուր պետք է անցնի, բայց դարձյալ չէր հուսահատվում: Նա տեղի անտեղի Մարկոսին կանչում էր, մի բանի դնում, որ շուտ-շուտ դուրս ու տուն անի և սկսի փոքր-ինչ ընտանենալ:

Մեկ ասում էր՝ եկ կրակի տակն արա, մի քանի փայտ բեր կրակին դիր. մեկ ասում էր՝ փարչը տար՝ կծիցը ջուր ածա. մեկ թե՛ ես պարապ չեմ, արի՛ այս բուրդը տար այն հարսների մեջ բաժնի: Սրա վրա փրթկացնում էին բոլոր սատանա աղջկերքը և իրանց խորին լռությունն ընդհատում բարձրաձայն ծիծաղով:

Մարկոսը կատարում էր մորաքրոջ հրամանները, և չէր իմանում, թե ինչի վրա են ծիծաղում աղջկերքը: Այսպիսով քիչ-քիչ բացվեց Մարկոսի երեսը և մինչև անգամ ինքն էլ սկսեց նրանց հետ խնդալ և նայել սրա-նրա երեսին՝ թե՛ ուղղակի և թե՛ աչքի տակովը:

Եվ մեկը ամենից շա՛տ դուր եկավ Մարկոսին...

Գյուլնազ աքիրը շարունակեց իր ստիպմունքները, մինչև՝ Մարկոսին ենթարկեց մի սիրավիպական արկածի, հովվերգական պատկերով:

Երբ որ աղջկերքը առավոտյան ճաշն արին և այս ու այն կողմ քաշվեցին փոքր-ինչ հանգստանալու և օդափոխվելու, Գյուլնազ աքոր մոտ մնաց մի սիրունիկ աղջիկ միայն, և հենց նա ինքը, որ ամենից շատ էր դուր եկել Մարկոսին:

Գյուլնազը, կարծես գիտությամբ, նայեց Մարկոսի վրա, և մի առանձին գթաշարժությամբ բացականչեց.

— Քոռանամ ու կուրանամ ես, երեխիս յախի կոճակը կտրվել է, աչքս էլ չի տեսնում, որ մի ասեղս թելեմ, կապ տամ, մինչև կոճակը կկարեմ:

Եվ դառնալով դեպի սիրուն աղջիկը՝ ասաց.

— Նախշուն ջան, Նախշուն, մի հենց մուրազիդ հասնես, առ այս ասեղը թելիր և մի կապ տուր երեխիս յախին:

Նախշունն իսկույն առավ պառավի ձեռքից ասեղն ու թելը, ասեղը թելեց, բռնեց Մարկոսի յախեն և սկսեց կապ տալ, այսինքն չախի ծայրը շապկիցը կարել:

Մարկոսը մնացել էր կանգնած կախարդվածի նման: Երբ աղջիկը բռնեց յախեն, Մարկոսը, որ ավելի երկայն էր աղջկանից, հարկադրվեցավ մեջքը կգացնել և գլուխը թեքել դեպի աղջիկը: Նախշունի փափուկ ու ջերմ մատները դիպան Մարկոսի բաց պարանոցին: Մարկոսն զգաց մի զմայլելի շփում: Երկու շնչերն իրար խառնվեցին: Մարկոսն զգաց մի տեսակ ներքին ջղային ցնցում, ինչպես էլեկտրական թեթև հարվածից: Նա տրոփում էր ամբողջ մարմնով, և նույն րոպեին հագում էր առատ-առատ, որ կարծվի թե իր ցնցումները հազալուց են առաջ գալիս: Թեթև վիճակի մեջ չընկավ և Նախշունը: Նա մագնիսացավ: Նրա ձեռքը ասեղի հետ սկսեց դողալ, ինչպես մագնիսի սլաքը երկաթի առաջ, փոխադարձ ցնցումները սաստկացան: Նրանց շրթունքները մի աներևույթ զորության մղմամբ մոտեցան միմյանց և երկուսն էլ թուլացան...

4

Այս անցքից հետո մի բոլորովին ուրիշ մարդ դառավ Մարկոսը և ուրիշ աշխարհի ընկավ:

Ի՞նչ կզգա արդյոք անմահական պտղից ճաշակած մեկը, ես չգիտեմ, բայց պետք է որ մահկանացուների զգացածից շատ բարձր, շատ վսեմ լինի:

Մարդկային լեզուն անգոր է նույնիսկ աշխարհային կյանքի մեջ հազարից մեկ անգամ պատահող երջանիկ րոպեի քաղցրությունը նկարագրելու: Ինչպես նկարագրես, ի՞նչ ասես, ինչի՞ նմանեցնես: Մի բան, որ աշխարհայինից բարձրանում երկնային է դառնում, նրա պատկերը ոչ վրձին կարող է նկարել, ոչ գրել՝ նկարագրել:

5

Գյուլնազ տատիկը լռել էր, ինչպես սկեսուրից թաքուն մի բան արած հարս: Էլ չէր ասում Մարկոսին, թե ե՞րբ ես նշան դնում, երբ ես ուզում հարսնիք անել, կամ Նախշունին հավանեցի՞ր թե չէ: Նա արդեն իր նպատակին ավելի էր հասել, քան թե կարող էր գուշակել: Էլ չափ չկար այն ուրախությանը, որ նա զգում էր իր մեջ լուռ ու մունջ:

Գյուլնա արդեն դմբում էր այս անցքի առիթով, որովհետև բոլոր աղջկերքը վրա հասան, տեսան, ջուր ածեցին վրաները, ետ բերին, հետո չավ արին գեղովը մեկ, լուն ուղտ շինելով, մեկը հարյուր, ծաղկացրած, զուգած, զարդարած:

— Վո՛ւյ, ա՛խչի, քոռանամ ես... վո՛ւյ, թուք ու մուր գա երեսիս... Այս ինչեր են ասում, ինչեր են խոսում,— ասում էր մի հարսը, որ ինքն էլ չէր

իմացել, թե ինչպես են մարդու տվել իրան, և իր մարդու երեսը՝ պսակվելուց մի ամիս էլ անցած՝ հազիվ էր տեսել: Խեղճին նշանել էին թե չէ՝ խնամուկ տանից բերած կարմիր չարդաթը գցել էին գլխին և երեսը մինչև կուրծքը ծածկել:

Ոչ էլ մարդն էր տեսել նրա երեսը թե՛ աղջիկ և թե՛ նորահարս ժամանակը: Ինքը գյուղից հեռու գոմերում տավար պահելիս՝ իրան նշան էին դրել: Մեկ օր գալիս է տուն հաց տանելու, այստեղ իմանում է, որ իրան նշան են դրել: Շատ նեղանում, բարկանում է, և իբր թե խռովելով՝ հացի պարկն առնում է շալակը և մինչև գոմերը մի շնչում վազում, որ մի թույլ առաջ իմաց տա ընկերներին իր սրտի ուրախության անչափությունը: Նրան մի աղջիկ էր պետք, և բարեգուժ ծնողքը հոգացել էին այդ մասին, թեև տղայի մայրը ավելի իր համար էր ուզել, որ մի օգնական ունենա, հարսի տեր դառնա, տունն ավելի, ջուրը բերող, լվացքն անող, խմորը հուկացող, թխող ունենա:

— Ախչի, ասում են Մարկոսն ասել է՝ Նախշուն ջան, քեզ այնպես եմ սիրում, ինչպես Մեծլումը՝ Լեյլուն, Քյարամը՝ Ասլուն, Աբբասը՝ Գյուլգյազին, Խուրշուդը՝ Մեհրուն... Ես ինչ գիտեմ, ինչեր է ասել: Սրա վրա՝ Նախշունն էլ թուլացել է ընկել վրան՝ թե՛ դու ես իմ բուրբան, իմ սրտի ազիզ սիրեկանը, երագումս միշտ քեզ եմ տեսնում, ծարավում եմ, դու ես ջուր տալիս, քաղցում եմ, դու ես հաց տալիս, մի ձեռումս վարդ, մեկելումը մանիշակ, միշտ առաջս ես գալիս, ինքդ հոտ քաշում, հետո ինձ տալիս...

Այսպես ասում է, ասում քրքրված Նախշունը, հետո շլնքովն ընկնում, փաթաթվում, կուրծք կրծքի են տալիս՝ ու այսօր ես մեռել, թե էգուց, ուշաթափվում, վայր ընկնում:

— Ախչի, դու այդ ես ասում, բա այն չես ասում, որ վրա ենք հասել, ջուր ածել, ետ բերել, բայց նրանք էլի չեն գջլվում մեկմեկուց, ավելի են գրկում իրար, ավելի համբուրում: Մարկոսը որ դուռնը չէր դնում Նախշունի երկու ծծի արանքը, հոտ քաշում, ու վայ անում, մեկել աղջկերանց սրտերը տրփում էր, բերանների ջուրը գնում: Այսպես խայտառակ բան ո՞վ է տեսել կամ լսել: Էլ ոչ ամոթ էր մնացել երեսներին, ոչ աբուռ: Ախչի, Մարկոսը Նախշունի պռոշները բերանն էր առնում ու մի գլուխ ծծում ու ծծում, ինչպես յոթը տարվան ծարավ մարդ՝ ծմծման աղբյուրի վրա ընկած: Քրքրված Նախշունն էլ պակաս չէր նրանից: Ձախ կուռը պատ էր տվել Մարկոսի շլնքովը, աչքը նրա աչքը գցել, այնպես էր մտիկ տալիս ժպիտը բերանին, որ կասենաս տասը տարվան կորած եղբորը լինե՞ր գտած...

Եվ շատ այս տեսակ բաներ էին խոսում, բայց բոլորն էլ սուտ, իրանք էին հնարում, և իրանց ճաշակի ու սրտի ուզածի համեմատ ծաղկացնում: Ընդհակառակն՝ խեղճերը հենց աչքները բաց արին թե չէ՝ իսկույն թեև առան թռան վանդակից ազատված թռչունների պես, ամեն մեկը մի կողմով: Նախշունն իսկույն իր սանդեղն առավ, փախավ գնաց իրանց տուն, մորն ասաց՝ գլուխս ցավում է, Էնդուր եկա, իսկ Մարկոսը կացինը վերցրեց, քաշվեց դեպի անտառ, իբր փայտի էր գնում: Բայց ինչ ասել կուզի, որ նրանց հոգին խաղաղ չէր, և մեր աղջկերանց ասածները

թեև իրապես չկատարված, բայց նրանց երևակայության մեջ կատարվում կլինեին անշուշտ:

Մարկոսի ախորժակը կտրվել էր, քունը փախել, եռանդն անհետացել: Նա էլ ո՛չ ուտում էր, ո՛չ խմում և ո՛չ կարողանում էր մի բանի կենալ, կամ ավելի ուղիղն ասած՝ կերածն ու խմածը չէր իմանում բերանովն է գնում, թե ականջովը: Գիշերը քունը չէր տանում, բայց աչքերը խփում էր, որ երևակայությունն ավելի լավ ամփոփե, Նախշունի պատկերն առաջը բերե և նրա տեսքովը լիովի գմայլի:

Անտանելի էր այս տանջանքը և միևնույն ժամանակ գմայլելի և զվարճալի: Սակայն պետք էր մոտենային իրանց վախճանին, պետք է հասնեին իրանց մուրազին: Այդ ցանկալի էր և փափագելի թե՛ տղայի և թե՛ աղջկա կողմից: Ոչ մի արգելք չկար մեջտեղը: Աղջկա ծնողքն ավելի ուրախ կլինեին, որ Մարկոսի նման մի սիրուն, առույգ, ժրաջան և մենակ մի գլուխ ունեցող փեսա կունենան և իրանց որդու պես կպահեն, կպահպանեն: Այսպես ոչ միայն Նախշունի, այլ նրա հետ և նրա ծնողաց սերը մեկ տեղից միացած, Մարկոսի սիրտը քաշում, տանում էին դեպի իր ապագա աներանց տունը:

Նստում էր իրանց դռանը և աչքը ձգում նրանց դուռը: Նրանց դռանն ինչ որ տեսնում էր, ամենն էլ իրան դուռ էին գալիս: Նրանց շան հաչելը, տավարի բառաչելը, ձիու խրխիռնը, կտրին ածած փայտն ու ցախը, բուխարիկից դուրս եկող քուլա-քուլա ծուխը, մի խոսքով՝ ամեն ինչ, որ նրանց տանն էր վերաբերում, կրում էր իր Նախշունի պատկերը, իմաց էր տալիս, որ այնտեղ էր իր Նախշունը, այն Նախշունը, որ նոր հոգի և նոր գործություն էր փչել նրա սրտի մեջ: Սրանից պակաս չէր և Նախշունը:

— Ախչի՛, քոռանամ ես ու կուրանամ,— ասում էր Նախշունի մայրը, հանդիմանելով նրան:— Ախչի՛, այս ի՞նչ բան էր, որ մեր գլուխը բերիր, ողջ գեղի համար մի մատը լպստելու մեղր դառանք:

Ասում էր մայրը, և միևնույն ժամանակ Նախշունի գլուխը, իբր չուզենալով, քաշում, դնում ծնկանը, սանդղում, կոկում, հյուսում, և երեսին մտիկ տալով՝ հիանում, կասես նոր լիներ տեսնելիս, կամ ուզում լիներ տնտղեր, որ տեսնի՝ ի՞նչ կա նրանում, որ կարողացել է Մարկոսին գժվացնել: Եվ մայրը չէր կարողանում իր կեղծ բարկությունը երկար շարունակել. նա համբուրում էր աղջկա Նախշունն աչքերից, բացականչելով. «Նանը մատա՛ղ չախմուր աչքերի՛դ»...

Նախշունը մի անսահման հաճույք էր զգում իր սիրուց: Նրա մասին գյուղի մեջ տարածված ասուտեսը մազի չափ չէր պաղեցնում այն կրակը, որով բորբոքվել էր նրա սիրտը, ընդհակառակն՝ ինչպես կասեն՝ կրակի վրա յուղ էր ավելացնում: Նա արդեն ընկել էր իրանց սիրած առասպելական հերոսուհիների կարգը: Ի՞նչ աղջիկ, ի՞նչ տղա կլինի, որ փախչի այդ փառք ու պատվից, թեկուզ սրա համար նրան նահատակելու լինին: Մի հանցանք չէր նրա գործածը, որ ամաչեր, գետինը մտներ, այլ սուրբ և անմահական մի Սեր: Թո՛ղ Մարկոսը նրան չուզեր այլևս, Նախշունի համար դա միևնույն էր. նա իր մուրազին հասել էր. նրա վրա սերը տարածել էր իր հովանավորող թևերը, որոնց

տակ նա իրան ապահով և երջանիկ էր գգում, ուրիշ բանի ցանկություն չունեի: Նա Մարկոսի պես բանից չէր ընկել, ընդհակառակն, ավելի էր թև առել, թռչում, ինչ որ առաջ մի օրումն էր կատարում, նույնը հիմա մի ժամումն էր վերջացնում. առաջ մի շաբթում հազիվ էր գործում մի ջուխտ նախշուն գուլպա, հիմա մեկ օրումն էր գործում, այսպես և մյուս բաներն էր կատարում արագ-արագ: Միևնույն սերը մեկին տվել էր դանդաղություն, մյուսին՝ արագություն, մեկին ծանրախոհություն և ծանրաշարժություն, մյուսին՝ դյուրազգացություն և դյուրաշարժություն...

6

Ապրիլ ամիսն էր, արևի քաղցր ժամանակը: Նոր էր ուտիսացել, մարդկանց փակ բերանը բացվել, տավարների քաղցած փորը կշտացել, որովհետև մեծ պասին եթե մարդիկը պաս են պահում, տավարները խոմ թե՛ պաս և թե՛ ծում են պահում, կապած լինելով չոր դարմանի վրա, որից այնքան էլ չեն տալիս, որ փորները նյութ ընկնի: Ապրիլն ապրեցնում էր թե՛ մեկոնց և թե՛ մեկելոնց՝ ամենքին իրանց հարմար սնունդը տալով:

Կանաչել էր դուռ ու տանիք, իսկ բաղ ու բաղչեքը, դաշտ ու ձորերը, էլ ի՞նչ ասել կուզի, զարդարվել էին հազար ու մի տեսակ կանաչով ու ծաղկով: Թեպետ դաշտային ծաղիկները դեռ ամենքը չէին բաց արել իրանց սիրունիկ աչիկները, բայց ծառ չկար, որ ծաղկած չլիներ, ո՛րը դեղին, ո՛րը սպիտակ, ո՛րը կարմիր, ո՛րը կապույտ, ո՛րը դեղնասպիտակ, ո՛րը կարմրակապույտ և իրանց անուշ հոտովն ու քաղցր բուրմունքովը սար ու ձոր լցրել, իրանց գեղածիծաղ տեսքովը մարդկանց սիրտը փառավորել:

Գարնան ամեն մի բույսը, ամեն մի ծաղիկը մարդի երեսին ժպտում, ծիծաղում է, կարծես նրանցից ամեն մեկը ինքն ամենքին և ամենքն իրան ուրախացնում լինին: Մեկ էլ տեսնում ես՝ ահա թռչկոտելով, ոստոստելով գալիս են տեսակ-տեսակ մանր ու խոշոր, աննախշ ու նախշուն, զուլ-զուլ ու պուտպուտուրիկ թռչնիկներ: Եվ ինչքա՛ն ուրախ, ինչքան զվարթ, մի րոպե չեն դադարում, մի գլուխ երգում են: Մեկ ասող լինի, դուք ի՞նչ եք իմացել, ինչի՞ վրա եք ուրախանում այդքան: Ոչինչ, ինքը բնությունն ուրախ է, ուրախ են բոլոր արարածները, որոնք բնության մասն են կազմում: Այսպես են և բնության ծոցում, նրա միակ ազդեցության տակ ապրող մարդիկը: «Ելանեն՝ լեռնանան և իջանեն՝ դաշտանան», ասել է նրանց համար աստվածային երգիչը: Ձմեռը ձյունի տակ, ամառը՝ արևի, գարնան հետ կանաչում են, աշունքվա հետ դեղնում, և այսպես աճում են և աճում միայն իրանց տնկած ծառի, իրանց պահած տավարի նման:

Ահա մեր Մարկոսն էլ է ուրախ, բայց ոչ ավելի, քան մի որևէ ծիծեռնակ, որ պատրաստվում է իր ապագա ծագերի համար բույն շինել: Մարկոսը նստել է իրանց տանիքի վրա դարսած ցախի վրա, ուր սովորաբար թառ են լինում ճնճղուկները, բայց ճնճղուկից ավելի խելք ու միտք ունենալով, խոր մտածության մեջ է ընկել և իր մտքումը մի

կորցրած բանի է ման գալիս, որ գտնի, չնայած, որ ոչինչ չէր կորցրել: Նրան այնպես էր թվում, թե կորցրել է, երազում դանակ գտած երեխայի նման, որ երբ առավոտը զարթնում է և տեսնում է դանակ չկա, լաց է լինում և իր դանակը պահանջում: Բայց Մարկոսի պահանջը արդարացի է: Նա ինչ որ տեսավ, երազումը չէր, թեև իրան այսպես է թվում, որ երազումն էր, որովհետև չի հավատում, որ օրը կեսօրին, արթուն զվարթուն ժամանակ՝ կարող էր պատահել այն, ինչ որ պատահեցավ: Նա մի բան ունեցավ և շատ լավ բան, աննման և անմահական մի բան և հիմա էլ չունի, և կարող է ունենալ: Ունենալու այս կարելիությունը նրան ավելի է զմայլեցնում, քան բուն իսկ ունենալը: Երեխային որ մի կարմիր խնձոր ես տալիս (խոսքս մշտահագ երեխայի մասին չէ, այլ կարոտ, հասրաթ), նա իսկույն ևեթ չի կծում, չի ուտում, այլ դեռ երկար ժամանակ զմայլվում է նրանով, համբուրում, հոտ քաշում, զվարճանում, մերթ ծոցումը և մերթ ջիբումը դնում, շատ անգամ օրերով պահում է, նայած թե ինչպիսի երեխա է, իդեալիստ, որ գիտե գուրգուրել, թե՞ մատերիալիստ, որ ճանկածն իսկույն բերանն է կոխում...

Այսպես քաղցր է և զմայլելի սիրելուց ստացած մի փունջ մանիշակը, մի թերթ ռեհանը, մի կոկոն վարդը, մի կարմիր խնձորը, մի դեղին շամամը... բոլորը, բոլորը հոտ քաշելու, զվարճանալու և երկար պահելու բաներ են...

Տե՛ր աստված, ինչե՛ր ես դրել մարդու հոգումը քո մի եռատառ բառովդ, որ է՝ Սեր...

Դի՛փ սուտ է, դիփ, դիփ, բացի սիրուց: Պիտի հարցնեք, թե ի՞նչն է սուտ: Բայց այդ ձեր կողմից կլինի՝ առնվազն՝ ավելորդ հետաքրքրություն:

Մարկոսը՝ ինչպես ասացինք՝ ցախերի վրա նստած՝ նայում էր չորս կողմը և բնության հետ ուրախ տրամադրություն ստանում:

Մարդուս միտքը՝ թեկուզ գիտության խորերն ընկած չլինի, կարող չէ մի վայրկյան կանգ առնել: Ինչպես զարկերակը անընդհատ շարունակում է իր զարկերը, ինչպես թոքերը շարունակ շունչ են առնում ու շունչ տալիս, ինչպես ստամոքսը անընդհատ շարունակում է իր գործողությունը, այսպես էլ մարդուս միտքը գիշեր թե ցերեկ, քնած թե արթուն, շարունակում է իր մտմտուքները: Միայն քնած ժամանակը չէ, որ մարդ երազի մեջ է լինում շարունակ և անընդհատ, այլ նույնիսկ ցերեկն էլ, արթուն զվարթուն ժամանակ՝ մարդուս միտքը մեծ մասամբ երազների ու ցնորքների մեջ է ընկղմած: Ի՞նչ հարստություն ասես, որ ձեռք չի բերում, ի՞նչ քաջագործություն ասես, որ չի անում, ի՞նչ նեղությունների մեջ ասես, որ չի ընկնում, և այսպես շարունակ: Իհարկե մեկում շատ է ցնորելու հակումը և թունդ, մյուսը՝ նվազ և թույլ, նայած թե ո՛վ ինչպիսի երևակայության տեր է՝ վառ, թե՞ հանգած:

Եվ ի՞նչ է երազում արդյոք մեր Մարկոսը: Նա երազում է, որ Նախշունն իրանն է, իր սեփականը, իր սրտի հատորը, որ իր հոգին նրա մեջ է մտել: Տեղափոխված հոգիներից ամեն մեկը հայտնում էր մյուսին իր տիրոջ սրտի խորհուրդները: Եվ ինչե՛ր ասես, որ Նախշունի հոգին

չէր փսփսում Մարկոսի ականջին: Եվ մեր Մարկոսը տիկնիկի հետ խաղացող երեխայի նման՝ իր մտքումը խաղում էր Նախշունի հետ և ասում, խոսում, խնդում, ծիծաղում: Քիչ մոտիկից եթե մեկը նայեր վրան, կասեր՝ այս ի՞նչ է պատահել սրան, ի՞նչ ծամածռություններ է անում լուռ ու մունջ, ինչի՞ վրա է ժպտում, ունքերը կիտում, գլուխը ժաժ ու մաժ տալիս, ոտները խաղացնում...

7

Մարկոսի մորաքույրը՝ Գյուլնազ աքիրը ձվածեղ շինեց և կանչեց Մարկոսին, որ գա հաց ուտի: Մարկոսը վայր եկավ ցախերից, որ նրա համար յոթներորդ երկինքն էր, ներս գնաց և կես-ուրախ, կես-տխուր հացի նստեց:

— Քոռանա՛մ ես ու կուրանա՛մ,— ասաց մորաքույրը,— այս քանի օր է մի հալալ հաց չես կերել, մաշվել ես, ի՞նչ դառել... Կե՛ր, մատա՛ղդ գնամ, կե՛ր: Սպասիր մի քիչ մեղր ածեմ վրան:— Ասաց մորաքույրը և գնաց բոլոլից մի գդալով մեղր բերավ ածեց ձվածեղի վրա:

— Բա դու ինչի՞ չես ուտում, մո՛քիր,— ասաց Մարկոսը,— նստի՛ր, դու էլ կեր:

— Ես քա՛ր ուտեմ, քացա՛խ ուտեմ... Իսկի բողազովս բան է կուլ գնո՞ւմ... դե որ ասում ես, մի պատահ էլ ես վեր կառնեմ, որ քո ախորժակդ բացվի: Կե՛ր, մատա՛ղդ գնամ, կե՛ր...

— Մոքի՛ր...

— Ի՞նչ է, մա՛տաղ:

— Մի բան եմ ուզում ասե՛լ...

— Ասա, մատա՛ղ:

— Ասե՛մ...

— Ասա՛, հոգի՛ս, ինչի՞ չես ասիլ:

— Մեր կովը կթել ե՞ս այսօր:

— Ա՛յ սատանա՛, խոսքդ կտուրն ես գցում... կշտիս կանգնած չեի՞ր, որ կովը կթեցի: Ի՞նչ ես ուզում ասել, ա՛յն ասա:

— Չեղավ, չկարացի սուտ ասեմ: Ուղիղն ասե՛մ, մոքիր:

— Ասա՛, հոգիս, ինձանից ինչ ունե՛ս թաքցնելու:

— Ինչո՞ւ դու էլ ոչինչ չես ասում, մոքի՛ր:

— Ի՞նչ ասեմ, մատաղ:

— Ես ի՞նչ գիտեմ, ինչ որ միշտ ասում էիր...

— Ի՞նչ էի ասում:

— Ես ի՞նչ գիտեմ, լավ-լավ բաներ էիր ասում:

— Լավ-լավ բաներ շատ եմ ասել, հիմա ո՞րն ես ուզում, որ ասեմ:

— Ես ի՞նչ գիտեմ, միայն մեկն ասես, հերիք է:

— Այդ ո՞ր մեկն է, դե միտս գցիր, ասեմ:

— Ես ի՞նչ գիտեմ, մտիցս ընկել...

— Ա՛յ սատանա՛... Լավ էլ միտդ է, բայց չես ասում: Դու հիմա այն վաղվան աղջիկն ես դառել, որ ասել է՝ «ինչի՞ իշագնիցը չեք խոսում»... Մեկ անգամ ասա ու պրծիր, էլ ի՞նչ ես կակազում:

— Դե որ գիտես, էլ ես ի՞նչ ասեմ:

— Իհարկե, գիտեմ: Բայց ինչքան որ ես եմ աղաչանք արել քեզ, մի այնքան էլ հիմա դու ինձ աղաչանք արա, որ բանը գլուխ բերեմ:

— Ինչպե՞ս աղաչանք անեմ, ի՞նչ անեմ: Դե լսի՛ր, ցավդ տանեմ, դադե՛դ առնեմ, մոքի՛ր ջան...

— Սո՛ւս, սո՛ւս, սո՛ւս... այդ ի՞նչ ես անում. ես պիտի քո ցավը տանեմ, դադե՛դ առնեմ, գլխովդ պտիտ գամ, չարդ տանեմ... Ուզո՞ւմ ես հենց էսօրեթե՞ գնամ նշան տամ, ասեմ էլ, որ պատրաստվեն, համբարձմանին հարսանիք անենք:

— Դո՛ւ գիտես, ինչ անում ես՝ արա, միայն շուտ արա. էլ ձեռս բանի չի կաչում, մենք հազար ու մի բան ունենք անելու...

Այսպես ահա մեր Մարկոսը նշանվեց էլ, հարսանիք էլ արավ և հասան իրանց մուրազին:

8

Ադամն ու Եվան եղեմական դրախտի մեջ այնքան երջանիկ չէին, որքան մեր Նորապսակները իրանց սիրո մեջ: Անցավ մեկ տարի, երկու տարի, բայց մեր Նորահարսների մեղրալուսինը մազի չափ չէր պակասեցնում իր մշտական քաղցրությունը: Օրեցօր սաստկանում էր նրանց սերը, օրեցօր ավելանում: Որքա՛ն շատ էին սիրում միմյանց, այնքան շատ էին ուզում սիրել:

Մարկոսը տանից չէր դուրս գնում, մինչև մի քանի անգամ չէր համբուրում Նախշունին. արդեն մի ոտքը դռանը, ուզում էր դուրս գնալ, բայց ետ էր դառնում, կրկնում իր համբույրները, մինչև Նախշունը նրան զոռով չէր դուրս մղում, դուռը քամակին կողպում: Այս չէր նշանակում, իհարկե, որ Նախշունին դուր չէին գալիս նրա համբույրները. այլ

այսպես են սովոր քնքուշ եակները, նրանք միշտ պիտի ընդդիմանան, որպեսզի շփումը սաստիկ լինի, կայծերը խոշոր: Այսպես են ստեղծված նրանք բնությունից:

Սիրո այս քնքշությունը չմեղկացրեց բնավ Մարկոսին, այլ բարվոքեց նրան, մեղմացրեց նրա կոշտ բնավորությունը, նա դարձավ ավելի բարեհամբույր, բարեսիրտ դեպի ամենքը: Ոչովի մի դառը խոսք չէր ասում, ոչովի վրա չէր բարկանում, ժպիտը նրա բերանից ցած չէր գալիս, նրա ուրախ տրամադրությունը չէր նվաղում: Ամենքն էլ նշմարում էին այս, և ամենքն էլ նրան համարում էին ամենաերջանիկ ամուսինը աշխարհիս երեսին:

Տնական նեղություն, հոգս, ծանր աշխատանք, պարտք, պատուհաս, բոլորը նրա համար թեթևացել, չնչին բաներ էին դառել: Ի՞նչ նեղության մեջ կուզի լինել, հենց որ գնում էր տուն, տեսնում էր Նախշունին և համբուրում, ամեն նեղություն օդի մեջ էր ցնդում, իբրև չեղած:

Պետք է այս էլ ասել, որ վիշտ, նեղություն շատ էլ չէր պատահում, և եղածներն էլ չնչին էին լինում: Կարծես ամենայն ինչ իր սիրուց կախված լինել, կարծես ամենքն էլ պարտական էին սիրելու Մարկոսին, որովհետև նա ուներ մի սիրող սիրտ, որովհետև նա սիրում էր Նախշունին: Կարծես աշխարհի և բնության սերը կախված լինել Նախշունի սիրուց. Նախշունը սիրում էր նրան, ուրեմն աշխարհ ամենայն և բնություն համայն պարտական էր նույնպես սիրել Մարկոսին: Մարկոսի վրա շատ ճշտությամբ էր կատարվում այն առածը, որ ասում է՝ «ինչ սրտով որ բանիդ կաչես, աստված էլ այն սրտովը կհաջողի քեզ»:

Մեր Մարկոսի բախտից՝ Նախշունը նրա կենսատու հեղուկն էր, նրա երջանկության աղբյուրը: Մի անգամ չպատահեց, որ Մարկոսը մի որևէ պակասություն նշմարեր տան մեջ — որ կամ կերակուրը լինել անհամ, կամ հացը անեկ, կամ տուն ու դուռն անմաքուր, կամ իր մի տեղը պատռված ու կեղտոտ, կամ տան դեղապետն ու կարիք բանը պակասած, կամ հյուրն ու մշակը անբավական դուրս գնացած: Ամենայն ինչ Նախշունի ձեռքից գալիս էր: Շատ անգամ մարդի անելիքն էլ ինքն էր անում, որ նրան շատ նեղություն չլինի, մանավանդ երբ մարդը տանը չէր լինում: Կամա ականա մարդ կսիրե ու կհարգե այսպիսի ժրագլուխ տանտիկնոջ, ուր մնաց Մարկոսը, որ Նախշունի համար հոգի կտար՝ առանց այս ամենը հաշվի առնելու: Նա չէր էլ ենթադրում, որ իր Նախշունը կարող էր ուրիշ կերպ լինի, քան որ կար իսկապես, չէր էլ իմանում, որ կան ուրիշ տեսակ կանայք էլ: Նա միայն իր մորն էր տեսել, բայց ո՞ր գավակի աչքին կերևա իր մոր պակասությունը, եթե այդ պակասությունը նրանում լինի էլ: Ամեն մարդու համար իր մոր պես կին ստեղծված չէ աշխարհիս երեսին, և վայ այն մորը, եթե իր մասին վատ կարծիք ունի իրանից ծնված գավակը, լավ էր նրան, եթե գնար ջուրն ընկներ:

Մարկոսն ու Նախշունը միմյանց սիրում էին անհաշիվ և հաշիվն ինքն իրան գալիս էր տեղը, մինչդեռ հաշվով սիրող ների տանից հաշիվը կորչում է:

Նրանց սերը առաջ էր բերել ոչ միայն երջանկություն, այլև վերին աստիճանի առաքինություն.— բարեսրտություն, բարեգթություն, աստվածասիրություն և եղբայրասիրություն: Ո՛չ մի աղքատ Նրանց դռնից դատարկ ձեռքով ետ չէր դառնալ, ո՛չ մի ճամփորդ անհյուրընկալության չէր մնալ, ո՛չ մի բան փոխ ուզող «չէ» չէր լսիլ, ո՛չ մի կիրակի և տոն օր եկեղեցուց ետ չէին մնալ, ոչ մի սուրբի առանց մատաղի չէին թողնիլ, առանց մոտն ուխտ գնալու չէին մնալ:

Ուխտագնացությունը և ուխտակատարությունը ժամանակի ամենակարևոր հոգեկան պահանջներից մեկն էր: Շատ անգամ այնպիսի տեղեր էլ էին գնում, ուր ո՛չ եկեղեցի կար և ոչ մատուռ, այլ մի մեծ քար միայն կամ մի մեծ ծառ, որոնց մոտից բխում էր մի հորդահոս պաղ ու վճիտ աղբյուր, որ ամենայն ցավի դեղ էր համարվում մոտը եղած զորավոր ծառի կամ քարի շնորհիվ...

Հնուց մնացած տարերապաշտությունը շարունակվում էր գոյություն ունենալ: Զրիստոնեությունը միայն ավելացել, բարդվել էր Նրա վրա, առանց Նրան դուրս մղելու և Նրա տեղը բռնելու: Սրանից էր, որ ժողովրդի կրոնական և բարոյական աշխարհը ներկայացնում էր մի խառնուրդ կիսակռապաշտական և կիսաքրիստոնեական և սրանից առաջ էր գալիս այն մուլար ուղղությունը, որ տիրապետում էր ժողովրդի բոլոր դասակարգերի մեջ ու Նույնիսկ հոգևորականության: Այս դարերումն էր, որ ճգնաժամն ու ջաղացքները մրցում էին իրար հետ, որ տեսնեն, ո՛րն ավելի առաջ կմտնի արքայության դռնովը, և ո՛րն ավելի Նախամեծար կհամարվի բոլոր սուրբերի մեջ:

9

Մեկ անգամ, երբ արդեն հղի էր Նախշունը, բայց իրանց անփորձությունից չգիտեին, թե երբ է ծնվելու ժամանակը, մարդ ու կնիկ վեր կացան գնացին ուխտ — Հաղպատու վանքը, որ երեք օրվան չափ հեռու էր իրանցից:

Առաջին անգամն էին տեսնում այդ հոյակապ շինությունը, որի մեջ մտնելուն պես մի առանձին ահ ու սարսափ զգացին Նրա մեծությունից: Մինչև այդ օրը Նրանց տեսած եկեղեցիքն ուխտատեղերը մանր մուկ մատուռներ էին եղել:

Վանքի վանահայրը, որ մի հին ճգնավորի պատկերով սուրբ և պատկառելի ծերունի էր, նորեկ ուխտավորներին սիրով հյուրընկալեց և մի հարմարավոր սենյակ տվավ Նրանց:

Մոտ կես գիշերին Նախշունի ցավը բռնեց:

Լավ էր, որ վանքումը կային տնտես պառավ կանայք, որոնք հմուտ էին և տատմերության: Մարկոսը հայտնեց ժամկոչին, ժամկոչն էլ պառավներին, որոնք իսկույն հասան և Նախշունին բարի ազատում տվին:

Մյուս առավոտուն վանահայրն իմացավ, որ նորեկ ուխտավորներին արու զավակ է տվել աստված, գնաց սենյակը փարատեց, ծնողացն աջքալույս ասաց և երեխայի նույնտեղ ծնվելը նրա համար լավ ապագայի նշան համարելով՝ ավելացրեց.

— Աստուծո մատն է առաջնորդել ձեզ դեպի այս սուրբ վայրը, որպեսզի ձեր ծնունդը սուրբ համարվի նրա առջև: Թո՛ղ այս մանուկը վանքի ժառանգը համարվի: Երբ որ յոթը տարեկան կդառնա, կբերեք այստեղ և կնվիրեք աստծուն: Եվ թող նրա աջն ու խաչը հովանի և պահապան լինի սրա վրա:

Հետո դառնալով ծննդկանին ասաց.

— Ծիծ սակավ ուտեցրու, աղջիկս, թող հիմիկվանից քիչ ուտել սովորի: Ուրբաթ, չորեքշաբթի ծիծ չտաս, գոնե մինչև երեկո. թող հիմիկվանից պաս ու ծոմ պահել սովորի: Միայն աջ ծիծ ուտեցրու, ձախից չուտեցնես, թող ձախը ցամաքի, որ հիմիկվանից սովորի միշտ ձախից խորշել և բարվույն հետևել: Առանց աղոթքի չքնացնես, եթե աղոթք չգիտես, սովորիր: Երբ որ կքնե, խաչակնքիր վրան, որ չարի փորձանքներից ազատ մնա: Երբ որ պորտը վայր կընկնի, դեն չգցեք, տարեք վանքի պատի տակին թաղեցեք, որ վանական և վանահայր դառնա:

Պատկառելի ծերունու վերջին մարգարեական խոսքը մեծ տպավորություն գործեց կրոնական ջերմեռանդությամբ լցված ծնողաց վրա, և նույն րոպեին խոստացան՝ նորածին զավակը աստծուն նվիրել, երբ կդառնա յոթը տարեկան:

Իսկ վանահայրը, որ բնավ չէր կասկածում ոչ իր ասածի և ոչ ծնողաց խոստմունքի վրա, շատ ուրախացավ, և խոստացավ, որ Սիմեոն ծերունու պես կգրկե նորածին մանուկը, երբ նա քառասունօրյա կդառնա, իսկ յոթն օրից հետո կմկրտե նրան և ինքը կլինի կնքահայր:

— Մինչև քառասուն օր դուք վանքի հյուրն եք,— ասաց նա,— ավելի վաղ անկարելի է գնալ: Ապապրեցեք, որ ուրիշները քաշեն ձեր տան հոգսը:

Յոթն օրից հետո վանահայրն ինքը կնքահայր դարձավ, և ինքն էլ մկրտեց երեխային:

Առաջ կնքահայր լինելը հեշտ չէր այնպես, ինչպես մեր ժամանակումն է: Կնքահայրը պետք է պատրաստվեր մկրտության մեծ խորհրդի համար: Պետք է խոստովանվեր, հաղորդվեր: Հետո էլ իր սանի բարեկրթության վրա պետք է հոգ տաներ, ինչպես իր հոգեզավակի վրա: Կնքահայրը սուրբ էր սանամոր համար, ինչպես սանամայրը՝ կնքահոր: Սանամայրը չէր կարող կնքահոր տունը գնալ, դռնովն անցնել, տանիքի վրա բարձրանալ, չէր կարող երեսը ցույց տալ նրան

կամ հետը խոսել: Պատահած ժամանակ՝ երբ կնքահայրը բերում էր երեխան մորը հանձնում, սանամայրը համբուրում էր կնքահոր ոտքը: Այս պատիվը չի տրված մեզանում նույնիսկ կաթողիկոսին, և ոչ հոր, մոր կամ մի այլ ազգականի: Ես չգիտեմ այս բանի ո՛չ ծագումը և ո՛չ պատճառը, բայց ասում եմ այն՝ ինչ որ աչքովս եմ տեսել, ասում եմ այն՝ ինչ որ դեռ այսօր էլ կա մեր ժողովրդի մեջ: Մեռունը սուրբ է, սուրբ է և տունը մեռուն բերողը. նրանը մեջ չի կտրող լինել և ոչ մի խնամություն:

Սուրբ ծերունին ինքը պատարագիչ եղավ մկրտության օրը, որ տոն էր մի խումբ ճգնավորների — Նեզոսի, Արսենի, Մակարի, Սրապիոնի, Աբրա Մարկոսի, սրբոց Ոսկյանց և Սուքիասյանց, և էլի չգիտեմ որոնց:

Պետք էր այս անուններից մեկն ընտրել և վանահայրը Մակարին ընտրեց և երեխայի անունը դրավ Մակար: Մարկոսն այս բանը հրաշք համարեց, որովհետև եթե իրան հարցնեին թե ի՞նչ դնենք երեխայի անունը, նա պիտի ասեր՝ թո՛ղ լինի Մակար, որովհետև իմ հոր անունն է: Չուզադիպություն և հրաշալի՜...

Ծերունին ինքը իր բազուկների վրա դրավ երեխային և տարավ հանձնեց մորը, կարևոր խորհուրդներ տալով, թե ինչպես պիտի պահե քառասունքը, թե՛ քառասուն օր արևի երես չպիտի տեսնի, ոտքը բոբիկ՝ գետնին չպիտի դնի, թթու և կծու բաներ չպիտի ուտի, և այլ այս տեսակ առողջապահական շատ խրատներ և հետո ավելացրեց.

— Քառասունքդ որ կլրանա, կլվացվես, կմաքրվես և երեխային կբերես ժամ, որ պահպանիչ ասեմ վրան:

11

Անցավ քառասունքը, լրացավ երեխայի ծննդյան քառասուն օրը: Նախշունը գրկեց երեխան և գնաց ժամ: Հետո էր և Մարկոսը: Ծերունին դիմավորեց նրանց եկեղեցու շեմքումը, առավ երեխային իր կռների վրա և մոտեցավ սեղանին: Սովորականից ավելի աղոթքներ մրմնջաց ծերունին, ո՛վ գիտե Նարեկի ո՛ր կանոնը կամ գուցե Սիմեոն Ծերունու պես ասում էր՝ «Արդ արձակեա՛ զճառայս քո»... և այս հավանական է, ինչպես հետո կտեսնենք:

Երկար աղոթք անելուց հետո, համբուրեց սեղանը, իբր երեխայի փոխանակ, և ապա դառնալով մորը՝ մանուկը հանձնեց նրան և մի պահպանիչով օրհնեց թե՛ երեխային և թե՛ նրա ծնողացը:

Այս արարողությունից հետո նա Մարկոսի ձեռքը տվավ մի քսակ և ասաց.

— Ես այս քսակը երեխային եմ ընծայում. ինչ որ սրանում կա, մինչև յոթը տարի բավական է քո տղային: Երեք օր դարձյալ վանքի հյուրն եք, իսկ երեք օրից հետո՝ տեղ ընդ ձեզ, կերթաք ձեր տուն:

12

Նույն օրը, երեկոյան ժամի ժամանակ կոչնակնին զարկեցին, հավաքվեցին բոլոր վանքեցիք, որոնց մեջ չկար ո՛չ մի վարդապետ, այլ ո՛րը կով կթող էր, ո՛րը տավարած, ո՛րը տնտես, ո՛րն ուխտավոր և ո՛րն էլ ժամկոր՝ մոտակա գյուղից եկած:

Վանքը միաբանություն չուներ: Վանական խստակյաց կյանքը նորերը չէին կարողանում տանել և սկսել էին արդեն անկարգ կյանք վարել: Հները շատ ընդդեմ էին նորերի անկարգությանը, և մեր ծերունի վանահայրը ամենից շատ էր ատում անարժանությամբ իրանց անձը վանական կյանքին նվիրողներին: Այս պատճառով սրա մոտ ջահել միաբանները չէին կարողանում դիմանալ, և փախչում, գնում էին այն վանքերը, ուր կարող էին արձակ համարձակ անկարգ կյանք վարել, ինչպես այսօր մեր շատ վանքերում:

Ժամկորները հավաքված՝ սպասում էին վանահոր գալուն, բայց Նա սովորականից դուրս ուշացել է, չի երեւում, որ քիչ զարմանք չպատճառեց ամենքին:

Վերջապես բանն այնտեղ հասավ, որ ուզեցան կանչել: Նրա խուցը բաց էր միշտ ամենի համար: Գնացին ներս և տեսան, որ պառկած է անկողնի մեջ, վերմակը մինչև գլուխը քաշած: Մեկը մոտեցավ և սկսեց կամացուկ շարժել, տեսավ որ չի զարթնում, ձայն տվավ, բայց դարձյալ անօգուտ: Ետ քաշեց վերմակը և շատ վախեցավ: Նա մեռած էր:

13

Երկու ջահել ամուսինները, սիրով քնքշացած, այնքան դյուրագգաց էին դառել, որ քառասուն օր շարունակ նրանց երևակայությունը անընդհատ թափառում էր կրոնական աշխարհում:

Մարկոսը, որ սովորաբար տարվա միայն գլխավոր տոներին և կիրակի օրերն էր ժամ գնում, այն էլ իրանց ժամը, ուր մի առանձին բան չէր զգում, այլ միայն մի կրոնական պարտավորություն էր կատարում, հիմա շարունակ քառասուն օր աղոթք էր անում Հախապատի նման մի սքանչելի և երկնային տաճարի մեջ, այն էլ օրենը երեք-չորս անգամ, համարյա գիշեր ու ցերեկ:

Ազատ ժամանակն էլ միշտ նստում էր ծերունի ժամկոչի մոտ, որ մի ճգնավորից պակաս չէր: Ծերունի ժամկոչը պատմում էր Մարկոսին բոլոր սուրբերի ու ճգնավորների վարքը, նրանց գործած հրաշքները, քաշած տանջանքներն ու նեղությունները, նրանց խրատները, և Մարկոսը լսում էր բոլորը, խղճահարվում և իր չարած մեղքերը կրկին և կրկին ապաշխարում, մաշելով իր ծնկները՝ շատ ծուկ դնելով: Եվ օրվա բոլոր լսածները գիշերները պատմում էր Նախշունին, շատ անգամ գիշերային մթության մեջ, որ ավելի էր գրգռում նրա երևակայությունը: Այդ պատմությունները լսելուց հետո՝ Նախշունն իրան մեղավոր էր զգում, ընկնում էր խորին մտածության մեջ և հարցնում էր ինքն իրան, թե ո՞ւր պիտի գնա արդյոք իր հոգին, դժո՞խք, թե՞ արքայություն: Իհարկե դժոխք, ասում էր ինքն իրան, ինչպե՞ս կարելի է, որ իր նման

աշխարհիս վրա այսչափ բախտավոր և երջանիկ մեկը կարողանա երջանիկ լինել և այն կյանքում, ուր միայն նրանք կարող են երջանիկ լինել, որոնք այս աշխարհում թշվառ և անբախտ են եղել, զրկված ամեն բանից: Ինչպե՞ս կարելի է, որ աստված սիրե նրա նման մի կնոջ, որ ամենայն հոգով սիրում է իր մարդին և ոչ միայն ու միայն աստծուն:

Այս մտատանջությունների հետևանքը այն էր լինում, որ մարդը մտածում էր՝ թողնել իր կնկանը և քաշվել մի քարանձավի մեջ ճգնվելու, իսկ կինը մտածում էր թողնել իր մարդուն և քաշվել կուսանաց անապատ: Ախր, ասում էր Նախշունն ինքն իրան, թե որ առանց կույս լինելու էլ կարելի է աստծո արքայությանն արժանանալ, ուրեմն էլ ինչո՞ւ համար են գնում կույս դառնում, օր ու գիշեր ապաշխարում: Երևի այնպես է միայն վայել, այնպես է հարկավոր. եթե ո՛չ՝ էլ ինչո՞ւ համար են այն հոյակապ վանքերը, ճգնարանները: Վա՛յ ինձ, վա՛յ, ի՛նչ պիտի չինի իմ ճարը:

Մինչդեռ այսպես մարդ ու կնիկ ամբողջ քառասուն օր սուրբ էին կացել, սուրբ էին պահել իրանց, այլևս չէին կամենում Ադամա մեղքին մասնակցել, վրա է հասնում և ծերունու մահը, որով միայն սուրբերը կարող են մեռնել՝ առանց հիվանդանալու, այլ այնպես՝ երբ որ կամենան: Եթե սրբություն և մեղավորություն չկա աշխարհիս երեսին՝ հապա այս ի՞նչ է. ինչո՞ւ մեղավոր մարդիկը ուրիշ կերպ են մեռնում, չարչարվելով, տանջվելով, կարծես չեն ուզում մեռնել: Եվ ինչպե՞ս ուզենան, քանի որ լավ գիտեն, որ մեռնեն թե չէ՝ այն կյանքումը իրանց սպասում է դժոխքի տանջանքները, մինչդեռ սուրբերը թռչում են աղավաղ աչք՝ ուղղակի դեպի արքայություն:

13

— Մի բան ասե՞մ, Նախշո՛ւն ջան,— ասաց Մարկոսը վանահոր մահվանից հետո:

— Ի՞նչ պիտի ասես, հոգի՛ս:

— Այն պիտի ասեմ, որ մեր հայր սուրբը իսկ և իսկ սուրբ էր, կատարյալ սուրբ և շատ զորավոր:

— Իհարկե սուրբ էր, այդ ո՞վ չի իմանում:

— Գիտե՞ս ինչ, Նախշո՛ւն ջան, ուզում եմ աջը կտրեմ և տանեմ մեզ մոտ ինչպես մասունք:

— Այդ ինչպե՞ս կարելի է, այդ դժվար բան է, և մեղք էլ է. կարելի է թե ինքը չի ուզո՞ւմ:

— Ինքն էլ ի՞նչ կիմանա հիմա, որ ուզի, կամ չուզի:

— Սխալվում ես, հոգի՛ս: Նա եթե ուզենա, երազումը կերևա քեզ և հրաման կտա, կամ չի տալ: Բայց եթե առանց հրամանի անես, մեզ վնաս կտա: Վա՛յ թե աջը կտրելիս հանկարծ գժվի՛ս, լռվի՛ս, խլանա՛ս,

շինքդ ծովի՝ Միթե քիչ է պատահել այսպես բան: Սուրբի աջ կտրողը պետք է ինքն էլ սուրբ լինի: Հապա չե՞ս լսել, որ ասում են՝ «Ո՞ւր է այն աջը՝ որ բռնե գայդ խաչը»: Ամեն աջով խաչ բռնել չի լինի: Չգո՛ւյշ կաց, այդպես բան չանես:

— Այդ շատ ճշմարիտ ես ասում, Նախշո՛ւն ջան: Սուրբի մասունք պահողը ինքն էլ սուրբ պիտի լինի, մի բան ասե՞մ, Նախշո՛ւն ջան:

— Ի՞նչ պիտի ասես, հոգի՛ս:

— Ես այնպե՛ս ցանկանում եմ սուրբ լինե՛լ... Ասում եմ գնամ մեկ տեղ ճգնվիմ, էլ աշխարհքի երես չտեսնեմ: Բայց քեզ, անո՛ւշ ջան, քեզ չեմ կարողանում թողնել: Այսքան էլ սիրել կլինի՞, ինչքան որ ես քեզ սիրում եմ: Բայց որ գիտենաս, ինչքա՛ն վախենում եմ քեզ սիրելուս համար. վախենում եմ, որ աստված բարկանա՞ վրաս:

— Դու գիտես, որ ես էլ քեզ եմ սիրում, հոգի՛ս: Եթե աստված քեզ վրա բարկանա, ինձ վրա էլ կբարկանա, և նրա պատուհասը կհասնի մեր երկուսի վրա էլ: Ե՛կ, էլ չսիրենք միմյանց, այլ սիրենք միայն մեր որդուն, որդեսիրությունը հո մեղք չէ՞, կարծեմ:

— Ինչքան միամիտ ես, անուշ ջան: Ասում ես՝ որդեսիրությունը հո մեղք չէ՞: Իհարկե մեղք է: Հապա էլ ինչո՞ւ են ասում. «Ով որ չթողնե իր ամուսինը, զավակը, հայրը, մայրը, մի խոսքով՝ ամեն ինչ, որ աշխարհին է վերաբերում, տուն տեղ, ունեցած, չունեցած... Ինձ արժանի չէ»:

— Վա՛յ ինձ,— բացականչեց Նախշունը.— Ես մեղավո՛ր եմ, շատ եմ մեղավոր: Ի՛նչպես թողնեմ երեխա՛ս, զավակս...

— Հապա՛... Հենց այդ դժվարության հաղթելն է սրբությունը, եթե հեշտ լիներ, այն ժամանակ ամենքն էլ սուրբ կլինեին:

— Բայց մեր մեղքի համար արդյոք բարեխոս չի՞ լինի հայր սուրբը: Չէ՞ որ նա ինքը մկրտեց, օրհնեց, և մեզ էլ պատվիրեց, որ լավ պահպանենք: Միտդ չէ՞, որ մեկ օր էլ ասաց.— «Կա հաշխարհի, չկա հանապատի»:

— Բայց այդ ավելի դժվար է, հո՛գիս: Գիտե՞ս ինչի վրա է ասված՝ «Կա հաշխարհի, չկա հանապատի»: Լսի՛ր, քեզ պատմեմ: «Մի ջաղացպան և իր կնիկը ուխտ են դրել, որ միասին կենան, միասին պառկեն, բայց իրենց սուրբ պահեն: Սրանք մի կթոցով ջուր են կախ տվել իրանց մահճակալի վրա և ասել՝ եթե երբևիցե մեր միտքը պղտորվի, այս կթոցի ջուրն այլևս կաշկանդված չմնա, այլ իսկույն թափվի մեզ վրա: Շարունակ տասը տարի հին, ծակծակ, ահագին արանքներ ունեցող կթոցից ոչ մի կաթիլ ջուր չի թափվել նրանց վրա: Այս միևնույն ժամանակները՝ անապատումը ճգնվելիս է եղել մի ճգնավոր: Երբ որ նրա ճգնության քառասուն տարին լրացել է, ուզեցել է իմանալ, թե արդյոք իր քառասուն տարվա արած աղոթքները հասե՞լ են առ աստված, թե ոչ, կամ ընկե՞լ է արդյոք սրբոց կարգը թե ոչ: Սրա վրա երագումը երևացել է նրան աստուծո հրեշտակը և ասել է՝ «Քառասուն տարի է, որ դու ճգնվում ես, բայց եթե մի քառասուն տարի էլ ճգնվիս,

դարձյալ չես կարող հասնել այն ջաղացպանին, որ ապրում է իր կնոջ հետ միասին, նրանք սուրբ են քեզանից:

«Ճգնավորը զարթնում է, միտն է բերում երազը և զարմանում է, թե ինչպե՞ս կարելի է, որ մի աշխարհիկ մարդ, այն էլ կնոջ հետ՝ ավելի սուրբ լինի, քան թե ինքը՝ իր քառասունամյա միայնակյաց և խստակրոն ճգնությունովը:

«Այս ճգնավորն ուզում է տեսնել սուրբ ջաղացպանին, և այս մտքով նույն օրը ճանապարհ է ընկնում: Գնում է գնում, շատն ու քիչը աստված գիտե, հարցնելով գտնում է ջաղացպանին և իջնում նրա տանը:

«Ջաղացպանը հյուրասիրում է նրան վայելուչ կերպով, և գիշերը պառկեցնում են իրենց մահճակալի վրա կթոցի տակ, իսկ իրանք քաշվում ջաղացի մի անկյունը և կուչ գալիս մի խսրի վրա:

«Ճգնավորը փափուկ անկողնում պառկած՝ սկսում է այլ և այլ ցնորքների ենթարկվել: Երևակայության առաջն է բերում ջաղացպանի կնոջը և զարմանում է, թե ինչպես կարելի է նրա հետ սրբությամբ ապրել՝ լինելով օրինավոր ամուսին: Եվ իր այս ցնորքները այնքան հեռու են տանում նրան, որ սկսում է մինչև անգամ վատ մտքեր հղանալ, բայց այդ րոպեին կթոցիցն սկսում է ջուր շրշռալ ճգնավորի գլխին:

«Ճգնավորը վեր է թռչում տեղիցը, աղաղակ է բարձրացնում, օգնություն կանչում, կարծելով՝ թե ջաղացի ջուրն է շեղվել իր ընթացքից և հեղեղի պես թափվում է իր գլխին, որովհետև մութն էր և չէր տեսնում թե ո՛րտեղից է գալիս ջուրը:

«Գալիս է ջաղացպանը ճրագը ձեռին՝ և բացատրում է կախված կթոցի նշանակությունը: Մեր ճգնավորը նոր կծում է մատը և բացականչում, թե ուրեմն՝ «Կա հաշխարհի, չկա հանապատի»:

— Հիմա դու կհուսա՞ս, Նախշուն ջան, որ մենք էլ կարող ենք ջաղացպանի և իր կնկա պես միասին կենալ և սուրբ պահել մեզ:

— Ես իմ մասին կասկած չունիմ, բայց քեզ համար չեմ կարող երաշխավոր լինել:

— Ճշմարիտն ասե՛մ, անո՛ւշ ջան, ես ինչքան շատ եմ մտածում ջաղացպանին նմանիլ, այնքան ավելի է սաստկանում իմ սերը դեպի քեզ: Այս իհարկե չարի խորամանկությունիցն է: Չար սատանան միշտ արթուն է, հենց որ տեսնում է, թե մենք ուզում ենք աստուծո ճանապարհովը գնանք, նա կտրում է առաջներս: Աստուծո ճանապարհի վրա փուշ ու տատասկ է ցանում, իսկ իր ճանապարհը՝ վարդ-մանիշակով զարդարում: Քաջությունը փշով ու տատասկով անցնելն է: Ով որ այս աշխարհի փշովը չանցնի, նա կարող չէ մազե կամրջովն անցնել, այլ իսկույն կգլորվի, կկործանվի և կընկնի տարտարոսի անշեջ կրակի և գեհենի մեջ:

— Ո՛հ, ես սարսափում եմ,— բացականչեց Նախշունը:— Էլ մի՛ շարունակիր, ի սեր աստուծո... Սարսուռ է գալիս վրաս... Էլ չմոտենաս

ինձ... Գնա՛, հեռացի՛ր, աստված քեզ հետ... Ինձ համար էլ աղոթք արա...
Ես մեղավոր եմ... Էլ մեր տուն չեմ գնալ ես: Կերթամ կույսերի մոտ,
կդառնամ նրանց աղախինը, կվանամ նրանց ոտքերը, գլուխները...
գնա՛, գնա՛, ի սեր աստուծո, շուտո՛վ, հեռացիր ինձանից, որ
դժոխքական չշինես ինձ էլ...

Եվ Նախշունը ծնկաչոք ընկավ քարե հատակի վրա, սկսեց լալով
աղոթել:

Մարկոսը մի գոռոց բարձրացրեց, մի աղեկտուր ողբալի գոռոց... և
փախավ: Այն գնալն էր՝ որ նա գնաց, և այլևս չերևեցավ:

Շատ տարիք անցան, և մեր Մարկոսի դիակը գտան մի քարայրի մեջ: